

REGIONALE AGENDA 2025-2028

Versie
1 februari 2024

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Agenda Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen 2025-2028	4
2. Groene groeiregio	8
2.1 Verbinden van de ruimtelijke opgaven	8
2.2 Wonen in balans: versnellen van de woningbouw	10
3. Productieve regio	15
4. Ontspannen regio	19
5. Verbonden regio	23
6. Circulaire regio	27

Voorwoord

1. Agenda Groene Metropoolregio 2025-2028

De Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen (GMR) is, als opvolger van de Regio Arnhem-Nijmegen op 1 januari 2021 van start gegaan. Tot de GMR behoren zeventien gemeenten. De regio is een van de vijf metropoolregio's van het land. Dit is de derde regionale agenda. De eerste agenda betrof 2022, de tweede had betrekking op 2023-2024. Deze derde agenda gaat over drie jaar, 2025-2028.

OPGAVEN 2025-2028

De GMR krijgt de komende jaren te maken met een forse groei van het aantal inwoners. Tussen 2020 en 2040 zijn er naar verwachting 60.000 extra woningen nodig om in de groeiende woonbehoefte te voorzien. Deze woningen moeten betaalbaar en duurzaam zijn en aansluiten bij de woonwensen van diverse doelgroepen. Om dit voor elkaar te krijgen is regionale programmering belangrijk. Mede door de verwachte groei van het aantal inwoners neemt de druk op bereikbaarheid van werk en voorzieningen nog verder toe. Ook hiervoor zijn in de regio forse investeringen nodig die om een gezamenlijke aanpak vragen. Meer inwoners leidt ook tot een grotere behoefte aan banen. In de regio werken we samen aan het ondersteunen van een stabiele economische infrastructuur die ook in de toekomst zorgt voor voldoende geschikte banen. Naast werk zijn voor onze inwoners recreatieve en culturele voorzieningen en natuur rondom de steden en dorpskernen belangrijk. De druk op het landschap en de voorzieningen neemt toe en ook hier is een regionale aanpak vereist om slim en efficiënt in deze behoefte te voorzien. We moeten hierbij scherpe keuzes maken; niet alle ambities passen in de ruimte die we in onze regio beschikbaar is. Daarnaast moeten we in heel Nederland onze CO₂-footprint fors verkleinen, hebben we steeds vaker te maken met tekorten aan grondstoffen en materialen en kan ons energiesysteem de toenemende vraag naar elektriciteit niet aan. Ook deze thema's vragen om een regionale aanpak, aanvullend op die van gemeenten, provincie en Rijk.

We staan voor de uitdaging om de groei van wonen, werken en mobiliteit zo te realiseren dat we een balans vinden tussen levendige stedelijkheid en ontspannen leefkwaliteit, we noemen dat groene groei. Om dit te bereiken zijn de zeventien gemeenten samen aan de slag met vijf opgaven.

Deze opgaven zijn:

- Groene groeiregio (verbinden van ruimtelijke opgaven en woningbouw)
- Productieve regio (economie en arbeidsmarkt)
- Ontspannen regio (leefbaarheid, natuur en landschap, cultuur en erfgoed)
- Verbonden regio (mobiliteit en bereikbaarheid)
- Circulaire regio (circulariteit, duurzaamheid, klimaat en energie)

Op deze opgaven is regionale samenwerking om verschillende redenen van belang, te weten:

- Slim omgaan met de ruimte. Er is sprake van schaarse ruimte en veel opgaven. We kijken samen waar we welke functies willen en kunnen realiseren en hoe functies slim gecombineerd kunnen worden. We hebben hiervoor een goede regionale visie op de ruimtelijk inrichting nodig die doorwerkt in lokaal omgevingsbeleid.
- Opgaven overstijgen de gemeentegrenzen. De opgaven zijn te veel omvattend om op gemeentelijk niveau aan te pakken. Veel maatregelen die in de ene gemeente genomen worden, zijn direct van invloed op opgaven in andere gemeenten. Voor de meest optimale oplossingen is samenwerking nodig.
- Financiering van bovenlokale maatregelen. We hebben te maken met bovenlokale opgaven met hoge kosten zoals bovenlokale mobiliteitsopgaven, natuurherstel en robuust watersysteem en

de energietransitie. Een regionale aanpak geeft ons meer slagkracht richting diverse ministeries, de provincie en Europa.

- Provincie en Rijk verplichten gemeenten om opgaven in regionaal verband op te pakken. Voorbeelden van verplichte programma's zijn de Woondeal, Regionale woonzorgvisie, Regioarrangement, NOVEX-programma, de aanpak rondom het landelijk gebied, het Regionaal Programma Werklocaties (RPW) en Regionale Energie Strategie (RES). De GMR vervult bij deze programma's een verbindende en coördinerende rol.
- Efficiency en kostenvoordelen. Door samen op te trekken kan met dezelfde mensen en middelen meer bereikt worden. Bijvoorbeeld door kostenvoordelen bij gezamenlijke inkoop, delen van kennis en het samen uitvoeren van projecten waardoor minder menskracht nodig is.

In deze agenda staan dezelfde vijf opgaven centraal als in de voorgaande agenda's. Onze opgaven zijn niet veranderd. Dit betekent niet dat we hetzelfde blijven doen. We komen in een nieuwe fase. De eerste jaren van het bestaan van de GMR is gebouwd aan een gezamenlijk beeld van de toekomst van de regio. In de voorgaande agenda's lag daarom voor veel opgaven de focus op beleidsontwikkeling, onderzoek en planvorming. We hebben dit beeld vastgelegd in onder andere het regioarrangement. Deze agenda is meer een uitvoeringsagenda. We bouwen door op wat is bereikt en richten ons steeds meer op programmeren en uitvoering.

UITVOERINGSKRACHT GEMEENTEN

In deze agenda staat uitvoering van gemaakte plannen centraal. Veel uitvoering komt op het bord van de gemeenten terecht. In heel Nederland en ook in onze regio kampen gemeenten met personele krapte. We zien dat de uitvoering van plannen in gevaar komt door onvoldoende personele capaciteit. Dit probleem doet zich bijvoorbeeld voor bij de uitvoering van de Woondeal en de energietransitie.

Binnen de GMR adviseren de gemeentesecretarissen, verenigd in de Netwerkdirectie in de regio, over de haalbaarheid van de plannen op basis van de beschikbare capaciteit. De Netwerkdirectie onderkent nadrukkelijk de zorgen over het gebrek aan capaciteit om de regionale agenda uit te voeren. De Netwerkdirectie neemt daarom het initiatief om met oplossingen te komen, zoals de gezamenlijke projectleiderspool.

Deze regionale agenda is voorzien van het advies van de Netwerkdirectie. Het advies luidt: (volgt nog).

MONITOREN VAN OPGAVEN

Afgelopen jaren zijn diverse monitoringsinstrumenten ingezet, zoals de monitor verbonden aan de Woondeal, de economische monitor, monitoring van CO₂ reductie. Uit de evaluatie van de GMR komt de vraag om ook expliciet de uitvoering van de regionale agenda te monitoren. Komende jaren gaan we aan het werk om deze diverse meetmethoden op een praktische wijze te bundelen tot een overzichtelijk instrument.

SAMENWERKINGSVERBANDEN

De GMR werkt met vele partijen samen om de opgaven in de regio aan te pakken. Voor de hele GMR zijn de belangrijkste samenwerkingen die met NOVEX, provincie Gelderland en The Economic Board (TEB). Daarnaast zijn er tal van andere partners waarmee vanuit de verschillende

opgaven wordt samengewerkt. Zo werken we waar relevant samen met partners in Europa, het bedrijfsleven, onderwijs- en onderzoeksinstituten.

NOVEX-gebied Arnhem-Nijmegen-Foodvalley

In het gebied Arnhem Nijmegen Foodvalley komt een aantal grote nationale opgaven samen:

- Realiseren van een schaa sprong in verstedelijking (wonen, economie, mobiliteit, leefomgeving en energietransitie).
- Een forse herstel opgave van natuur- en watersystemen.
- De transitie in de landbouw.

Om deze opgaven integraal te bekijken en aan te pakken is het gebied door het Rijk aangemerkt als één van de NOVEX-gebieden in Nederland. In de NOVEX-gebieden werken Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten als partners nauw samen; gebieds- en opgavegericht. In het NOVEX ontwikkelperspectief Arnhem-Nijmegen-Foodvalley 2023 hebben partijen gezamenlijk de ambities en keuzes geformuleerd. Dit ontwikkelperspectief is een uitbreiding en verdieping op de eerder opgestelde Verstedelijkingsstrategie 'Meer landschap, meer stad'.

Een samenwerking met zoveel partijen is een ingewikkelde opgave. Afgelopen jaren hebben we hiervoor een structuur ontwikkeld waarbinnen we de gezamenlijke afspraken voorbereiden. Via deze structuur werken de overheden aan de programmering (wanneer voeren we wat uit) en uitvoering (alle randvoorwaarden ingevuld, bekostiging en dergelijke) van de gemaakte afspraken. Op gebiedsniveau worden de gemaakte afspraken verder uitgewerkt. De GRM is opgedeeld in vier gebieden: Veluwezoom, Middengebied, Liemers en Rijk van Nijmegen. De door het Rijk aangewezen grootschalige NOVEX-woningbouwlocaties in Arnhem en Nijmegen hebben ook een aparte relatie met het Rijk. Op gebiedsniveau is naast de landelijk gemaakte afspraken ook het regioarrangement van de GMR voeding voor de gebiedsprogramma's. De uitvoering van de gebiedsprogramma's vergt vaak bijdragen van andere overheden. De "NOVEX structuur" wordt gebruikt om hierover afspraken te maken met Rijk, provincie en waterschappen.

Provincie Gelderland

De GMR ligt in de provincie Gelderland. Beleidsontwikkeling en belangenbehartiging gebeurt deels op provinciaal niveau. We onderhouden daarom een nauwe samenwerking met de provincie. De GMR is binnen Gelderland een stedelijke regio met een grote en ingewikkelde ruimtelijke opgave. Het is belangrijk dat de (ruimtelijke) ambities van onze regio een goede plek krijgen in de provinciale agenda's, bijvoorbeeld in de provinciale Omgevingsvisie, de bijbehorende verordening en andere meer sectorale programma's zoals voor het landelijke gebied, mobiliteit, economie en wonen. Ons regioarrangement vastgesteld door de gemeenteraden van de GMR en opgesteld in samenwerking met de provincie is de basis waarop wordt samengewerkt.

The Economic Board (TEB)

TEB bestaat uit achttien bestuurders afkomstig van bedrijven, kennis- en onderwijsinstellingen en overheden. Samen werken deze partijen aan innovaties in met name de voor deze regio belangrijke sectoren energy, health en hightech onder de merknaam Lifeport. Concrete voorbeelden zijn innovaties om netcongestie het hoofd te bieden door de ontwikkeling van Smart Energy Hubs op bedrijventerreinen en betere zorg door high tech innovaties. Zie ook www.lifeport.nl. TEB en de GMR hebben hetzelfde werkgebied, we werken daarom veel samen. We hebben bijvoorbeeld samen, met de provincie het initiatief genomen voor de Regio Deal en we voeren deze samen uit. Onze opgaven raken elkaar op meerdere terreinen, hierover maken we werkafspraken. De taakverdeling is grofweg dat TEB oppakt wat triple helix moet worden georganiseerd, zoals bijvoorbeeld de Human Capital Agenda. En dat wij zaken oppakken die vooral betrekking hebben op de samenwerking met andere overheden zoals wetgeving, bekostiging en de ruimtelijke vraagstukken.

De twee organisaties zijn bestuurlijk aan elkaar gekoppeld. Vanuit de GMR zit een vertegenwoordiger in TEB en vanuit TEB sluit de directeur aan bij het bestuurlijk overleg van de opgave Productieve regio.

REGIO DEAL GEZONDE GROENE GROEI

De Regio Deal Gezonde groene groei is op 1 november 2023 gesloten tussen het Rijk, de provincie Gelderland, TEB en de GMR. De Regio Deal geldt voor de periode 2024-2027. Meer dan honderd private en publieke partijen werken samen aan zes programmalijnen:

- Gezond leven
- Toekomstbestendig wonen
- Sterke bedrijvigheid
- Werkende arbeidsmarkt
- Grenzeloos samenwerken
- Wijk- en dorpsgericht werken.

Door het Rijk is 15 miljoen euro beschikbaar gesteld voor deze Regio Deal en daar staat minstens zoveel cofinanciering van de deelnemende partijen tegenover. Dit betekent dat met de uitvoering van deze Regio Deal minstens dertig miljoen euro in de regio wordt geïnvesteerd.

Bij een deel van de projecten binnen de programmalijnen van de Regio Deal is de GMR inhoudelijk betrokken. Dit is opgenomen bij de beschrijving van de vijf opgaven in hoofdstuk 2 tot en met 6. We zijn bijvoorbeeld betrokken bij meerdere projecten in de programmalijn Toekomstbestendig wonen, deze projecten vallen onder de opgave Circulaire regio. De financiële bijdrage aan de Regio Deal projecten is verwerkt in de betreffende opgave.

De GMR verzorgt de coördinatie over de hele Regio Deal. In de begroting van het regiobureau zijn deze kosten verwerkt, een deel is voor eigen rekening, een deel kan bekostigd worden uit de toegekende Rijksbijdrage. De provincie Gelderland is kassier voor de Regio Deal.

2. Groene groeiregio

De opgave Groene groeiregio bestaat uit twee delen:

- Verbinden van de ruimtelijke opgaven.
- Wonen in balans, versnellen van de woningbouwopgave.

2.1 Verbinden van de ruimtelijke opgaven

TOELICHTING OP DE OPGAVE

In de GMR hebben we te maken met veel ruimtelijke opgaven. In deze regionale agenda staan de verschillende opgaven uitgewerkt. De verschillende opgaven kunnen niet los van elkaar gezien worden. De ruimte in onze regio is schaars, onze middelen zijn beperkt en de verschillende opgaven hebben effect op elkaar. Het integraal bekijken en waar mogelijk verbinden van de verschillende opgaven is nodig om tot goede keuzes en maximale resultaten te komen. Daarover gaat deze opgave.

Als basis hiervoor hebben de gemeenten in de GMR in de vastgestelde Verstedelijkingstrategie (2022) een ambitie uitgesproken voor 'meer landschap meer stad'. Een gebalanceerde groei waarbij stedelijke ontwikkeling wordt gecombineerd met, natuur, landschap en klimaat, economie en bereikbaarheid. Ook in daaropvolgende documenten zoals regioarrangement GMR (2023) en het NOVEX ontwikkelperspectief (2023) is deze lijn doorgezet en verder uitgewerkt. Deze documenten helpen gemeenten bij het maken van hun lokale omgevingsbeleid.

Voor het realiseren van de regio op de ruimtelijke opgaven is een aanpak uitgewerkt die uit vier onderdelen bestaat:

- 1 Afstemming tussen de vijf opgaven en de daaruit voortkomende ruimtelijke doelstellingen
- 2 Toekomst denken om nu de juiste keuze te maken
- 3 Ondersteunen uitvoering gebiedsprogramma's
- 4 Kansen en knelpunten programmeren en agenderen bij provincie, Rijk en andere partners

Afstemming tussen de vijf opgaven en de daaruit voortkomende ruimtelijke doelstellingen

We zorgen voor regio en verbinding op inhoud, proces en uitvoering voor de ruimtelijke doelstellingen uit de verschillende opgaven. We faciliteren het inhoudelijke gesprek over de ruimtelijke thema's met overheden en andere partners. We doen dit onder andere door ruimtelijke consequenties van onze opgaven in kaart te brengen. Vraagstukken die op de agenda staan zijn onder meer: netcongestie, inpassingen duurzame energieopwekking, bereikbaarheid, robuust watersysteem en natuur versterken, stikstofreductie, ruimte voor bedrijven, GMR 2120 (water en bodem sturend), de verduurzaming van onze woningbouw etc. Het gaat om thema's die meerdere opgaven raken.

Om goed zicht te houden op de ontwikkeling van de ruimtelijke opgaven wordt een monitor ontwikkeld. Hiermee bieden we overzicht aan gemeenten en andere partijen over de stand van de ruimtelijke ontwikkeling in de regio. Dit helpt om de ruimtelijke vraagstukken te verbeelden, te verkennen en te programmeren.

Toekomst denken om nu de juiste keuze te maken

In 2023 heeft de GMR samen met de Wageningen University & Research een toekomstbeeld van de regio voor 2120 opgesteld. Deze toekomstvisie laat zien hoe wij over honderd jaar zouden kunnen leven in deze regio. In de toekomstvisie worden de belangrijkste thema's die spelen aangestipt; nu én in het jaar 2120. Het natuurlijke systeem (rivier, natuur, landbouw) is als basis genomen. Dit toekomstbeeld is geen blauwdruk, het is bedoeld om ons gezamenlijke gesprek over de toekomst te voeden zodat we nu de juiste keuzes maken.

In Nederland en in onze regio spelen grote maatschappelijke en ecologische uitdagingen die ons allemaal raken, zoals huisvesting, (drink)water en verdrogingsproblemen, energietransitie en sociale rechtvaardigheid. De oplossingen voor deze uitdagingen zijn niet eenvoudig en vragen lange termijn denken. Om tot oplossingen te komen helpt het om eerst te kijken naar het lange termijn perspectief voor de regio en vandaaruit terug te redeneren naar wat we nu moeten doen. De toekomstvisie van de GMR 2120 zal als achtergronddocument worden gebruikt om de nu te maken ruimtelijke keuzes tegen het licht te houden.

Ondersteunen uitvoering gebiedsprogramma's

De afgelopen jaren is gewerkt aan de ambitie, ontwerpprincipes en agenda's voor onze regionale ruimtelijke ontwikkeling: verstedelijkingsstrategie, regioarrangement, NOVEX ontwikkelperspectief. In 2024 is de stap richting programmeren en uitvoering gemaakt. Gemeenten, provincie, regio, waterschappen andere partners in het gebied hebben gezamenlijk ruimtelijke gebiedsprogramma's opgesteld voor vier gebieden: Liemers, Middengebied, Veluwezoom (incl. Arnhem) en Rijk van Nijmegen (incl. Nijmegen). Deze gebiedsprogramma's vormen een kapstok voor lokaal- en provinciaal omgevingsbeleid en geven zicht op de randvoorwaarden die nodig zijn voor gebalanceerde groei van het gebied.

In de periode 2025-2028 is het gebiedsprogramma het 'spoorboekje' voor de bovenlokale ruimtelijke ontwikkeling in deze gebieden. Gemeenten zijn primair verantwoordelijk voor de uitvoering van de maatregelen die daarin benoemd zijn en kunnen voor ondersteuning terecht bij de GMR. Deze ondersteuning kan bestaan uit: coördinatie tussen de gebieden, kennis en aanvullende capaciteit. Om daadwerkelijk uitvoering te geven aan de ruimtelijke opgaven is het nodig dat randvoorwaarden op orde zijn. Aandachtspunten zijn onder meer netcongestie, natuurherstel (stikstof) en mobiliteit. Via de vijf opgaven wordt hier invulling en uitvoering aan gegeven. Vanaf 2025 scherpen we de gebiedsprogramma's, samen met de gemeenten, verder aan en kijken we welke actualisatie(s) dit vergt in aanverwante ruimtelijke trajecten. We agenderen benodigde financiële bijdragen voor bovenlokale maatregelen bij onze partners in NOVEX en bij de bestuurlijke overleggen zoals het BO Mirt en BO Leefomgeving.

Kansen en knelpunten programmeren en agenderen bij Provincie, Rijk en andere partners

De uitvoering van de ambities van GMR is mede afhankelijk van beleid en middelen van Rijk en provincie. We faciliteren de samenwerking en agenderen de ambities van GRM.

- **NOVEX Uitvoeringsagenda.** Met het NOVEX ontwikkelperspectief hebben we voor de periode tot 2040 richting gegeven aan de ruimtelijke keuzes die nodig zijn. Dit vormt de basis voor de strategische besluiten en uitvoeringsafspraken tussen alle overheidspartijen. De uitvoering van maatregelen wordt geprogrammeerd en gemonitord via de gezamenlijke NOVEX uitvoeringsagenda. De GMR gebiedsprogramma's en de ervaringen met de uitvoering daarvan vormen een belangrijke grondslag voor het adaptief bijstellen van deze uitvoeringsagenda.
- **GMR ambities verbinden aan provinciale plannen.** Het is belangrijk dat de ambities van de GMR een goede plek krijgen in de provinciale agenda's, bijvoorbeeld in de provinciale Omgevingsvisie, de bijbehorende verordening en andere meer sectorale programma's zoals voor het landelijke gebied, mobiliteit, economie en wonen. In 2025 actualiseren wij samen met de provincie het regioarrangement. Enerzijds aan de hand van de nieuwste inzichten vanuit het

Rijk (Nota Ruimte Rijk, landelijk coalitieakkoord 2024-2027) en provincie en anderzijds gevoed door de gebiedsprocessen in de regio. Ook agenderen wij onze groen-blauwe maatregelen via het provinciale programma Vitaal Landelijk Gebied Gelderland.

2.2 Wonen in balans: versnellen van de woningbouw

TOELICHTING OP DE OPGAVE

Sinds 2020 werken de gemeenten in de GMR samen met het rijk en de provincie aan de woningbouwopgave. Dit is vastgelegd in de Woondeal 2.0. In de regio is het tekort aan betaalbare woningen onverminderd hoog. Samenwerking op woonbeleid is nodig om de snelheid van realisatie te vergroten, betaalbare woningen te bouwen en de huisvesting voor specifieke doelgroepen te realiseren. Een regionale aanpak helpt ook in het slim toevoegen van woonruimte in de bestaande voorraad. Begin 2025 is een actualisatie van de tweede woondeal afgerond: de Woondeal 2.1. De belangrijkste aanpassingen in deze tweede woondeal zijn:

- aanscherping van de woningbouwopgave rond wonen en zorg
- de actualisatie van de woningbouwambitie.

GMR heeft de ambitie wonen in balans. In de woningbouwopgave spelen verschillende vraagstukken tegelijkertijd die in samenhang aangepakt moeten worden. Continuïteit en versnelling van de bouwproductie heeft prioriteit. Waarbij voldoende betaalbare woningen voor lage en middeninkomens gerealiseerd moeten worden. Daarbij komt de opdracht om te voorzien in voldoende huisvesting voor ouderen en andere aandachtsgroepen. Maar deze vragen over beschikbaarheid van woningen is slechts een deel van wonen in balans. Even belangrijk zijn vraagstukken over klimaatadaptatie en circulariteit in de woningbouw, het realiseren van leefbare wijken met voldoende mogelijkheden voor recreatie en werkgelegenheid en samenhang tussen verstedelijking en gebiedsontwikkeling.

ONZE DOELEN

De doelen voor de opgave wonen in balans zijn:

- Continuïteit en versnelling in de bouwproductie:
 - Realiseren van minimaal 26.500 woningen van 2025 tot en met 2030, waartoe minimaal 34.500 woningen zijn opgenomen in plannen.
 - Beter benutten bestaande voorraad.
- Betaalbare woningen voor lage en middeninkomen. Nieuwbouw in de regio bestaat vanaf 2025 in alle gemeenten uit minimaal 30% sociale huur en tweederde deel betaalbare woningen.
- Voldoende huisvesting voor aandachtsgroepen
 - Ouderen en aandachtsgroepen die afhankelijk zijn van specifiek passende woningen kunnen in alle gemeenten van de GMR een woning vinden.
 - In antwoord op de groeiende behoefte aan gezonde en veilige woonplekken voor arbeidsmigranten realiseren van meer aanbod.
- Klimaatadaptatie, conceptuele en circulaire woningbouw.
- Leefbare wijken.

ONZE ACTIVITEITEN

Voor het realiseren van onze doelen werken we aan onderstaande speerpunten.

Speerpunt continuïteit en versnelling van de bouwproductie

De ambitie in de woondeal is de realisatie van minimaal 33.000 woningen van 2022 tot en met 2030, en waar mogelijk meer. Richting 2040 gaat het om zo'n 55.000 woningen. Ons doel is een

gezonde woningmarkt met een woningtekort van 2%. Circa 20.000 van deze woningen worden gerealiseerd in drie grootschalige NOVEX-woningbouwlocaties: Nijmegen Stationsgebied, Nijmegen Kanaalzone en de Spoorzone Arnhem Oost. 17.000 woningen worden op zeventien andere versnellingslocaties gebouwd. In de periode van deze regionale agenda gaat het om gemiddeld 4.300 woningen per jaar. De GMR stimuleert de woningbouw op verschillende manieren:

- Woningmarktmonitor. Jaarlijks actualiseren we de woningmarktmonitor, zodat we een scherp beeld van realisatie en plancapaciteit hebben, en periodiek voeren we een woningbehoefteonderzoek uit.
- Hulp bij generieke vraagstukken. Via tempotafels organiseren we gesprekken met marktpartijen en woningcorporaties over randvoorwaarden voor realisatie. We identificeren samen generieke kansen en knelpunten. We bieden hulp om generieke vraagstukken bij verschillende gemeenten te helpen oplossen door voorbeeldaanpakken voor alle gemeenten te ontwikkelen. Vanuit de regio is menskracht beschikbaar om deze aanpakken te implementeren. Daarnaast is er vanuit de flexpool een hulpbrigade om specifieke vraagstukken vanuit projecten te helpen oplossen: zowel inhoudelijke expertise, projectleiders als mediators.
- We lobbyen voor adequate financiële ondersteuning. Deze ondersteuning is nodig voor (ruimtelijke inpassing van) betaalbare woningen. De afgelopen periode is de GMR samen met gemeenten succesvol geweest in het naar de regio halen van schaarse rijksmiddelen vanuit de woningbouwimpuls, de regeling huisvesting aandachtsgroepen, de stimuleringsregeling ontmoetingsruimten in ouderenhuisvesting, het Mobiliteitsfonds (versnellingsafspraken en mobiliteitspakketten), het gebiedsbudget voor de grootschalige woningbouwlocaties en de Start Bouw Impuls. De komende periode zet de regio zich blijvend in voor het benutten van landelijke en provinciale middelen.
- Personele capaciteit gemeenten. Een belangrijke randvoorwaarde voor meer woningbouw is ook beschikbaarheid van voldoende personeel bij gemeenten. Dit staat bij gemeenten onder druk. Vanuit de regio bieden we menskracht via een flexpool. Vanaf 2025 ontvangen wij hiervoor structurele financiering van de provincie en werken we aan een meer structurele inbedding van de flexpool in de regio-organisatie. Tegelijkertijd neemt de Netwerkdirectie initiatief om met oplossingen te komen, zoals de gezamenlijke projectleiderspool. Dit moet bijdragen aan een solide basis voor alle gemeenten in een steeds moeilijker arbeidsmarkt.
- Onderzoek planlocaties. We doen samen met de gemeenten een onderzoek naar de planlocaties voor periode 2030-2035.
- Organiseren van randvoorwaarden. Voor voldoende woningbouw zijn de aanpak van stikstof en ruimte voor aansluitingen op het elektriciteitsnet belangrijke randvoorwaarden. Samenwerking vanuit de woondeal met de regionale aanpak 'netcongestie' is cruciaal en zetten we op in, samen met de opgave Productie, Circulaire en Ontspannen regio.
- Beter benutten bestaande voorraad. Meer woonruimte creëren kan ook door de bestaande voorraad beter te benutten, bijvoorbeeld door optoppen, splitsen etc. Nu al vindt een substantieel deel (ca. 20%) van de toevoegingen plaats in de bestaande voorraad. De GMR heeft in 2023-24 een aanpak voor het beter benutten van de bestaande voorraad ontwikkeld. We bouwen deze aanpak verder. Ook werken we met woningcorporaties en marktpartijen werkwijzen uit voor betere benutting van de bestaande voorraad, zodat procedures op lokaal niveau verkort kunnen worden. Daarin betrekken we de (eventuele) mogelijkheden die instrumenten zoals een leegstandverordening en de wet goed verhuurderschap bieden om binnen de bestaande voorraad meer woonruimte te realiseren.

Speerpunt betaalbare woningen voor lage en middeninkomens

In de woondeal is afgesproken dat gemeenten bij nieuwbouw tweederde betaalbare en minimaal 30% sociale huur realiseren. Deze doelstelling vraagt dat gemeenten woningcorporaties maximaal

in positie brengen om hun aandeel in de woningbouwopgave te kunnen realiseren. De GMR ondersteunt gemeenten hierbij.

- Voorbeeld aanpakken ontwikkelen. GMR, Woonkr8 (samenwerkende woningcorporaties) en Aedes werken met gemeenten en corporaties een aantal pilootaanpakken uit voor realisatie sociale huur binnen de woningbouwprogramma's. Deze pilootaanpakken rollen we in 2025 uit over de regio.
- Monitoring realisatie. De regio maakt inzichtelijk of er voldoende plannen voor sociale huur zijn. Via jaarlijkse monitoring houden we vinger aan de pols op de realisatie van de doelen. Via de woondeal zorgen voor uniforme definities.
- Gemeentelijk grondbeleid. We doen onderzoek naar gemeentelijk grondbeleid en de waardering van grond. We bieden gemeenten instrumentarium met voorbeeldaanpakken om grondbeleid te voeren en ondersteunen vanuit de flexpool met de implementatie hiervan. We helpen bij het verwerven van eventuele nieuwe subsidieregelingen van Rijk en of provincie die zijn gericht op het verminderen van de 'onrendabele toppen' en het realiseren van economisch uitvoerbare plannen. We lobbyen voor voldoende financiële mogelijkheden voor (sociale) woningbouw en trekken daarin samen op met Woonkr8 (samenwerkende corporaties) en Aedes.

Speerpunt voldoende huisvesting voor aandachtsgroepen

In het rijksprogramma Een thuis voor iedereen is de ambitie geformuleerd dat alle gemeenten hun fair-share nemen in de huisvesting van specifieke aandachtsgroepen. Specifieke aandachtsgroepen zijn bijvoorbeeld mensen die uitstromen uit instellingen, statushouders en arbeidsmigranten.

- Implementatie Woonzorgvisie. Voor een deel van deze aandachtsgroepen is een combinatie van wonen en zorg noodzakelijk. Naast afspraken over beschikbaarheid van woningen zijn dus ook afspraken over de bijbehorende welzijns- en zorgvoorzieningen nodig. In 2024 zijn deze afspraken uitgewerkt in de regionale woonzorgvisie. Deze wordt vervolgens concreet uitgewerkt in lokale woonzorgvisies en -aanpakken. Vanaf 2025 wordt de woonzorgvisie geïmplementeerd. Deze implementatie bestaat uit nadere afspraken tussen de regio, gemeenten, corporaties en zorginstellingen over investeringen in de woonzorginfrastructuur. Dit vraagt een stevige verbinding met het gemeentelijk sociaal domein.
- Huisvesting arbeidsmigranten. In alle gemeenten in de regio is een aanzienlijk deel van de arbeidsplaatsen ingevuld door arbeidsmigranten. De gemeenten in de GMR hebben uitgesproken zich gezamenlijk verantwoordelijk te voelen voor menswaardige leefomstandigheden voor arbeidsmigranten. In 2024 is een onderzoek afgerond naar de huisvestingsopgave in relatie tot de economische sectoren. Op basis hiervan wordt een regionale aanpak geformuleerd. GMR gaat de realisatie van deze aanpak coördineren, ondersteunen en monitoren. Dit gebeurt in samenwerking met de opgave Productieve regio.

Speerpunt klimaatadaptatie, conceptuele en circulaire woningbouw

In de Woondeal zijn doelstellingen opgenomen over de transitie naar conceptueel en circulair bouwen, met als doel in 2030 te komen tot een halvering van de uitstoot van CO₂, stikstof en gebruik van primaire grondstoffen bij het bouwproces van woningen. In 2023 is een programma Conceptueel en circulair bouwen opgericht. We trekken hierin samen op met de opgave Circulaire regio, zie voor meer informatie hoofdstuk 6.

Speerpunt wijk- en dorpsgericht werken (leefbare wijken)

Het realiseren van woningen zorgt niet automatisch voor een regio waar wonen in balans is. In de GMR zetten we in op leefbare wijken en dorpen. Hieraan werken we door integraal te kijken naar

onze opgaven (zie paragraaf 2.1 Verbinden van ruimtelijke opgaven). Daarnaast werken we via twee programma's aan specifieke vraagstukken.

- Programmalijn wijk- en dorpsgericht werken Regio Deal. De energietransitie bestaande bouw, gezonder leven en verbeteren van de leefbaarheid in de wijk lukt alleen in samenspel met bewoners, ondernemers, maatschappelijke organisaties en lokale overheid. In deze programmalijn van de Regio Deal leren en onderzoeken we in vijf wijken in de gemeenten Rheden, Druten, Wijchen, Berg en Dal en Doesburg, welke aanpak in welk type wijk werkt en welke werkzame elementen kunnen worden gebruikt in andere wijken. Kennis wordt gedeeld via de leerkring Wijk en dorpsgericht werken. Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN) ondersteunt deze leerkring. De vijf gemeenten worden ook financieel ondersteund zodat ook daadwerkelijk resultaten geboekt kunnen worden op de inhoudelijke thema's.
- Het Nationale Programma Leefbaarheid en Veiligheid. Arnhem-Oost is hiervan onderdeel. Dit programma heeft als doel om de achterstanden op het gebied van onderwijs, werk, inkomen, wonen, gezondheid, leefbaarheid en veiligheid in de vijf wijken (Klarendal, Geitenkamp, Presikhaaf-West, Malburgen en het Arnhemse Broek) aan te pakken. De geleerde lessen uit dit Nationale Programma worden via de leerkring Wijk- en dorpsgericht werken gedeeld met de andere gemeenten in de regio.

3. Productieve regio

TOELICHTING OP DE OPGAVE

Een gezonde economie draagt bij aan gezondheid, de leefkwaliteit, milieu, onderwijs, sociale cohesie en de opgaven die we hebben op het gebied van energietransitie, circulariteit en klimaatadaptatie. Economie gaat over werk, aantallen bedrijven en banen. Maar dat niet alleen, het gaat ook over onderwerpen als innoveren en verduurzamen, banen voor iedereen in een nieuwe steeds meer digitale omgeving. Dit is het werkveld van de opgave Productieve regio.

Met de enorme woningbouwopgave in onze regio is er ook behoefte aan nieuwe werkplekken, zodat mensen in hun directe omgeving kunnen werken en talent voor de regio wordt behouden. We zetten in op het meer in balans brengen van wonen en werken. Dit vraagt om meer ruimte voor economische activiteiten en arbeidsplaatsen. Onze ambitie is een toekomstbestendige economie in 2040. In onze visie Economie van de Toekomst haken we aan bij actuele ontwikkelingen als de energietransitie, de circulaire transitie en de grote woningbouwopgave. Dit document vormt samen met de afspraken in het Verstedelijkingsakkoord de basis voor onze koers op economie.

We willen de kwaliteiten van onze regio steviger profileren en economische potenties beter benutten. De regio blinkt vooral uit in de innovatieve topsectoren health, hightech en energy. De topsectoren zijn momenteel samen met logistiek goed voor ongeveer 30% van de bedrijven en 50% van de banen. De kracht van deze bedrijven, geflankeerd door een campus, universiteit, hogeschool en diverse ROC's maakt deze regio uitermate interessant. De topsectoren zijn belangrijk voor het innovatieve vermogen in de regio. Voor deze sectoren moet voldoende ruimte voor doorontwikkeling in de regio zijn. The Economic Board (TEB) heeft hierin de lead, is aanjager en verbinder vanuit de triple helix. Samen met het bedrijfsleven, onderwijs- en kennisinstellingen en de overheden stimuleren zij innovaties in deze topsectoren. TEB werkt daarbij waar nodig samen met de provincie en de GMR. De GMR staat samen met TEB aan de lat voor een goed vestigingsklimaat en beschikbare ruimte voor circulaire economie, de energietransitie (onderstations, batterijopslag) en voor de topsectoren op (en rond) campussen.

Naast de topsectoren zien we dat deze regio de meest bereikbare en centraal gelegen Europese regio is, waardoor ook de logistieke sector floreert. Ook hebben we een sterk midden- en kleinbedrijf (mkb), veel innovaties komen uit dit segment. Onze kracht zit in de combinatie van de topsectoren, een sterk mkb en een logistieke sector die randvoorwaardelijk is voor ons economisch functioneren.

Human capital is een belangrijke randvoorwaarde om onze maatschappelijke doelen te kunnen bereiken. Met succes is de afgelopen periode gewerkt aan een Human Capital agenda en een Human Capital akkoord. Van strategie en beleid is het nu tijd voor uitvoering en projecten. Dit gebeurt in triple helix verband waarbij TEB de regie zal voeren. Human capital is daarom geen speerpunt meer in deze regionale agenda. We blijven er wel bij betrokken aangezien het Human Capital Akkoord onderdeel is van de Regio Deal en we als GMR vertegenwoordigd zijn in de board van TEB.

ONZE DOELEN

- Voldoende ruimte op toekomstbestendige werklocaties om onze ambities uit het RPW 2024 voor 2025-2028 te realiseren.

- Herstructurering en verdichting van bestaande werklocaties
- Behoud van werklocatiefuncties voor het mkb
- Verduurzaming van werklocaties via herstructureringstrajecten: energietransitie, circulariteit en klimaatadaptatie
- Ruimte voor circulaire economie en hoge milieu categorie bedrijven
- Ruimte voor de ontwikkeling van de campussen, op de campussen en in de omliggende gemeenten.
- Het stimuleren van het ondernemerschap in het mkb.
- Stimuleren van ontwikkeling naar een circulaire economie.
- Een schoon en slim logistiek ecosysteem om de leefbaarheid, economie en bereikbaarheid in de regio te verbeteren.

ONZE ACTIVITEITEN

We richten ons op een toekomstbestendige economie. We willen behouden wat goed is, kansen grijpen en versterken wat beter kan. We monitoren de economische ontwikkelingen jaarlijks met de Economische Monitor. De basis hiervoor is gelegd in 2023, we bouwen dit uit tot een meer uitgebreide monitor/dashboard. De Economische Monitor helpt om te bepalen waar de focus moet liggen. Wat zijn de sterke punten in onze regio? Wat is kansrijk en wat niet? Waar schieten we tekort? Met deze monitor kunnen we sturen op kengetallen en beleid maken op basis van feiten en ontwikkelingen.

We hebben de activiteiten die we ondernemen om onze doelen te realiseren ingedeeld naar drie speerpunten.

Speerpunt toekomstbestendige werklocaties

Goede, toekomstbestendige werklocaties zijn belangrijk voor de economie in de GMR. Deze werklocaties moeten zo zijn ingericht dat bedrijven er goed kunnen ondernemen, nu en in de toekomst. Daarnaast spelen werklocaties een belangrijke rol in het behalen van onze doelstellingen ten aanzien van de energietransitie, circulariteit, klimaatadaptatie en biodiversiteit.

- Regionaal Programma Werklocaties (RPW). Dit is operationeel op 1 januari 2025. Hierin hebben we afspraken gemaakt over hoe om te gaan met bedrijventerreinen, kantoorlocaties, perifere detailhandel en campussen. In dit RPW maken we een flinke kwalitatieve slag ten opzichte van het vorige RPW waar het vooral ging over nieuwe ontwikkelingen op de juiste plek. Toekomstige uitbreidingen van werklocaties kunnen en willen we niet meer automatisch in uitleggebieden laten landen. Herstructurering, verdichting en verduurzaming van bestaande terreinen, door middel van sloop en nieuwbouw is het nieuwe uitgangspunt in het RPW. Een ingewikkelde, kostbare en langjarige opgave waarvoor samenwerking tussen gemeenten, bedrijven, provincie en het Rijk nodig is. We onderzoeken de meerwaarde van de oprichting van een regionaal ontwikkelbedrijf. Wij stimuleren de ontwikkeling naar een circulaire economie en wij faciliteren de ruimtevraag die daarvoor nodig is (volgend uit het RPW). Dit doen we in nauwe samenspraak met de Circulaire regio.

Gedurende de uitvoeringsperiode van het RPW vindt binnen het Intergemeentelijk Overleg Werklocaties (IOW) toetsing van ingediende plannen plaats aan het RPW. Tevens worden de trajecten rondom herstructurering van werklocaties en omgaan met netcongestie verder geconcretiseerd en waar mogelijk tot uitvoering gebracht. We ondersteunen gemeenten daarbij waar nodig. Om het jaar monitoren we of de gemaakte afspraken binnen het RPW overeen komen met de feitelijke situatie op dat moment.

In 2024 is onderzoek gedaan naar de benodigde personele capaciteit bij gemeenten in relatie tot het RPM. Deze input is mede bepalend voor onze ondersteuning hierop richting gemeenten.

- Klimaatadaptatie op werklocaties. Ook werklocaties kunnen positief bijdragen aan onze ambitie om slimmer om te gaan met de gevolgen van klimaatverandering; de gevolgen van droogte, hitte, hevige regenbuien, hoog- en laag water zijn namelijk ook op werklocaties merkbaar. De Ontspannen regio richt zich vooral op de ruimtelijke aspecten van klimaatadaptatie. Binnen de Productieve regio richten we ons vooral op kennisdeling, het organiseren van themabijeenkomsten en het delen van best practices voor meer klimaatadaptieve werklocaties.
- Regio Deal programmalijn Sterke Bedrijvigheid. In de Regio Deal is een van de benoemde urgente opgaven: het tegengaan van de achterblijvende economische groei. Onder de programmalijn Sterke Bedrijvigheid wordt een project uitgewerkt gericht op toekomstbestendigheid werklocaties. Op zeven bedrijventerreinen in de regio, wordt gewerkt aan toekomstbestendigheid en daarmee aantrekkelijkheid. Dat gebeurt door een hogere organisatiegraad, grotere en duurzame beschikbaarheid van duurzame energie, betere leveringszekerheid van grondstoffen door hergebruik, recycling en kortere ketens, betere (digitale) bereikbaarheid en een goede balans tussen leefomgeving en industrie. Wij ondersteunen hierbij waar nodig.

Speerpunt verbeteren van de dienstverlening aan het mkb

Mkb'ers in de regio hebben aangegeven dat de dienstverlening voor het mkb vaak niet naar wens verloopt. Hierdoor worden kansen gemist en problemen niet opgelost. Dit wordt bevestigd door betrokken stakeholders in de regio. De belangrijkste problemen zijn:

- Er is veel aanbod maar er is onvoldoende inzicht in de behoefte van de ondernemers.
- Er is veel aanbod in ondersteuning in de regio maar dat is niet op elkaar afgestemd. De dienstverlening is daardoor minder efficiënt en doeltreffend.
- Mkb'ers zien door de bomen het bos niet meer qua aanbod. Er is behoefte aan één loket.

Om de dienstverlening aan het mkb te verbeteren zetten we in op de volgende vier punten.

- We faciliteren de onderlinge samenwerking en afstemming tussen alle partijen in de regio, We brengen partijen bij elkaar, organiseren bijeenkomsten en initiëren werkgroepen.
- We organiseren samen met de partners een "no wrong door systeem". Dit betekent dat het niet uitmaakt waar een mkb'er aanklopt, we zorgen dat de ondernemer op de juiste plek terecht komt.
- We hebben afgelopen periode enkele tools ontwikkeld voor het mkb zoals inzicht in het financieringslandschap mkb tot een miljoen. Deze tools worden ondergebracht in de dienstverlening. Ook zullen thema's als digitalisering en innovatie hierin worden meegenomen.
- Het delen van kennis door het verbinden en ontsluiten van landelijke, provinciale, regionale en lokale programma's voor mkb'ers.

Onder leiding van het HAN lectoraat Kansrijk Ondernemen en de betrokken stakeholders werken we jaarlijks aan een praktijkgericht onderzoeksvoorstel en dienen we deze in bij het subsidieprogramma SIA-RAAK. Op deze manier ontwikkelen we stap voor stap passende dienstverlening voor onze ondernemers.

Speerpunt slimmere en schonere logistiek

Met de groei van de regio zal het relatieve belang van logistiek in ieder geval de komende jaren toenemen. Vanuit een Europees perspectief is deze regio een strategisch knooppunt van transportcorridors naar elke windrichting. Dit geeft mogelijkheden en kansen, maar ook bedreigingen. We willen de negatieve impact van transport en logistiek op de leefomgeving tot een minimum beperken én onze groei in wonen en werken faciliteren.

- Het speerpunt slimmere en schonere logistiek kent vier onderwerpen:

- Verslimmen aanpak laadinfrastructuur (Opgave Circulair)
- Versterken en verschromen multimodaliteit (Opgave Verbonden)
- Signaleren externe ontwikkelingen (Opgave Verbonden)
- Ruimtelijke inpassing (Opgave Productief)

Het doel is de inzet van duurzame logistiek in de regio maximaliseren. De coördinatie van het speerpunt krijgt hierbij vorm vanuit de Opgave Productieve regio. Een nadere toelichting per deelonderwerp volgt in deze agenda onder elk van de genoemde Opgaven.

- Ruimtelijke inpassing. We nemen logistiek mee in de ruimtelijke planningsvraagstukken, dat doen we bijvoorbeeld in het RPW. Logistiek is namelijk niet alleen een verkeerskundig maar ook ruimtelijk vraagstuk. Het gaat daarbij om de realisatie van voorzieningen als (circulaire) bouw hubs, laadinfrastructuur, truckparkings en/of stadshubs. We ondersteunen regiogemeenten waar nodig met het ontwikkelen van hubs op kansrijke locaties.

4. Ontspannen regio

TOELICHTING OP DE OPGAVE

We willen als regio groeien in balans. Groei in inwoners, wegen, huizen, bedrijvigheid etc. in balans met kwaliteit van de leefomgeving. Kwaliteit van de leefomgeving is een breed begrip. Het gaat over een groene omgeving, met ruimte voor (rivier)natuur, landbouw, klimaatadaptatie, mogelijkheden om te recreëren, goede voorzieningen op gebied van cultuur, cultuurhistorie, recreatie, wonen, zorg, winkels, scholen, sportvoorzieningen etc.

We heten niet voor niets een groene metropoolregio: onze verstedelijking is nauw verbonden en vervlochten met het landelijk gebied en het groen en blauw in onze regio. Het landelijk gebied van GMR heeft veel variatie in het landschap, waardevolle natuurgebieden en grote rivieren. De hoofdpoging “natuurherstel en robuust watersysteem” uit het NOVEX ontwikkelperspectief is in onze regio dan ook van cruciaal belang. Een groot deel van het landelijk gebied van de GMR is agrarisch gebied. De landbouw in onze regio is divers van aard: intensievere landbouw wordt afgewisseld door meer natuur-inclusieve landbouw. Onze regio is rijk aan innovatieve initiatieven voor de transitie van de landbouw. Ook de hoofdpoging “Transitie van de landbouw” uit het NOVEX ontwikkelperspectief is voor onze regio relevant.

Klimaatadaptatie is een belangrijke opgave in onze regio. Steeds vaker en heftiger merken we de gevolgen van droogte, hitte, hevige regenbuien, hoog- en laag water. Om een gezonde en leefbare regio te blijven, is het noodzakelijk dat we ons aanpassen aan die veranderingen. Belangrijke leidraad daarbij is de beleidsbrief ‘Water en Bodem Sturend’. Ook moeten in 2027 alle EU-lidstaten voldoen aan doelen uit de Kaderrichtlijn Water (KRW).

De GMR kent een rijke cultuurhistorie, die zich ook in het landschap laat zien. Deze waardevolle landschappen, (rivier)natuur en cultuurhistorie willen we behouden en versterken. Dat willen we vanwege de intrinsieke waarde van deze landschappen én zodat onze inwoners en bezoekers van deze landschappen kunnen genieten.

De GMR wil een aantrekkelijke regio voor eigen inwoners en toeristen zijn, met toegankelijke recreatieve en toeristische voorzieningen, die passen bij de vraag. We streven naar een goede spreiding van recreanten over de regio. Dit is belangrijk voor behoud en herstel van natuur, landschap en cultuurhistorie, voor het beleven en genieten daarvan en voor de leefbaarheid van steden en dorpen. In de afgelopen periode hebben we drie verhaallijnen gekozen die we op regionaal niveau verder willen ontwikkelen. Deze verhaallijnen zijn: Romeins verleden, WOII en Leven met het water. Een beleefbare regio met mooie verhalen draagt bij aan een aantrekkelijk en gezond woon- en leefklimaat. Met nieuwe, slimme verbindingen en samenwerkingsverbanden verleiden we op termijn meer gasten om nieuwe plekken en producten te ontdekken. Zo draagt toerisme bij aan welvaart en welzijn in de regio en het versterken van het regionale verdienvermogen. Tegelijkertijd levert deze aanpak een bijdrage aan de (be)leefbaarheid van huidige hotspots.

Hiervoor is een goed routenetwerk en een goede herkenbaarheid, bekendheid, vindbaarheid en bereikbaarheid van recreatieve locaties en routes voor zowel inwoners als toeristen belangrijk. We doen dit in nauwe samenwerking met Toerisme Veluwe Arnhem Nijmegen (TVAN). Ook het gezond en vitaal houden van onze recreatief-toeristische sector is van belang. Want alleen met een gezonde recreatief-toeristische sector, met een gevarieerd aanbod, kunnen we voldoen aan de groeiende vraag naar recreatief-toeristische voorzieningen.

In de GMR hebben we een bloeiende culturele keten. Cultuurregio 025 is een sterk en hecht netwerk van opleiding, productie en presentatie voor alle kunstvormen: toneel, muziek, dans, film, letteren, beeldende kunst, vormgeving en mode. Wij willen dat amateurgezelschappen onze dorpskernen leefbaar en levendig houden. We vinden het belangrijk dat elk Gelders kind zich kan ontplooiën en we willen cultuur, ons erfgoed en (de voorstellingen in) onze culture instellingen toegankelijk houden voor iedereen.

Wij concentreren ons op bovenstaande thema's. We doen dat om dat het bij ieder van deze thema's belangrijk is om regionaal samen te werken. Dit betekent niet dat voorzieningen zoals scholen, winkels, sport etc niet belangrijk zijn. Integendeel: ook dat maakt een belangrijk onderdeel uit van leefomgeving en leefkwaliteit. Dit zijn echter zaken die door gemeenten individueel of in andere, bestaande bovenlokale verbanden worden opgepakt. Het thema bruisende binnensteden, krachtige kernen komt in deze regionale agenda, in tegenstelling tot de vorige regionale agenda, dan ook niet terug: datgene wat we regionaal op willen pakken is inmiddels belegd binnen verschillende andere opgaven.

ONZE DOELEN

- Meer landschap, meer stad: groen en blauw in stedelijk en landelijk gebied versterken:
 - Een robuust water- en riviersysteem, dat zich continu aanpast aan de veranderende klimaatomstandigheden.
 - Behoud en herstel van natuur en biodiversiteit.
 - Het creëren van drieduizend hectare extra uitloopgebied in onze regio, waarin inwoners en bezoekers kunnen recreëren.
- Een aantrekkelijke regio zijn voor bezoekers van binnen en buiten de regio:
 - Goede en toegankelijke toeristische-recreatieve voorzieningen en een goede spreiding van deze voorzieningen over de regio.
 - Goede culturele voorzieningen en een actief cultureel netwerk van topinstellingen, middensegment, amateurkunst, cultuureducatie en vrijwilligers.

ONZE ACTIVITEITEN

We werken aan de realisatie van onze doelen via drie speerpunten. In de afgelopen jaren hebben we gewerkt aan het concreet en uitvoerbaar maken van onze ambities. Ook zijn we begonnen met de uitvoering van die plannen. Voor de periode 2025-2028 ligt onze focus op uitvoering. Dat doen we als regio niet zelf, de uitvoering gebeurt door gemeenten en andere partners. Wij ondersteunen die uitvoering wel. Door betrokkenen bij elkaar te brengen, samenwerking te organiseren, gebiedsprocessen te helpen organiseren, financieringsstrategieën te ontwikkelen en middelen te helpen organiseren, te lobbyen, ons verhaal in te brengen in de NOVEX – en andere samenwerkingen. Ook zorgen we dat we onze aanpak, samen met alle betrokkenen, aanpassen op nieuwe kansen en ontwikkelingen.

Speerpunt groen-blauw raamwerk en landelijk gebied

- Uitvoeringsprogramma Groen-blauw raamwerk en landelijk gebied. Uitvoeren van dit programma in nauwe samenhang met de gebiedsprocessen, zoals beschreven bij de opgave Groene groei in paragraaf 2.1. Dit betekent verdere uitwerking en uitvoering van het Groen-blauw raamwerk, waarbij we ons focussen op:

- Het Broek en de recreatieve uitloopegebieden in de Liemers
- De doorontwikkeling en realisatie van Park Lingezegen en de Lingevisie in het Middengebied
- De Groene Mantel in het Rijk van Nijmegen, met daarin o.a. de Blauwe motor, groen-blauwe dooradering en Kop Malden.
- Natuur- en beekherstel in de Veluwezoom.
- Gelderse Poort in relatie tot de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) en Integraal riviermanagement (IRM). Binnen deze programma's zien we belangrijke aanknopingspunten en kansen om onze doelen op het gebied van natuurherstel en een robuust watersysteem in samenhang en samenwerking te realiseren.
- Groen en blauw in de stad en daarmee een bijdrage leverend aan klimaatadaptatie, zie opgave Circulaire regio.
- Samen met onze partners invulling geven aan het principe "water- en bodem sturend" en aan de bijdragen van landbouw en de landbouwtransitie aan onze doelen in het groen en blauw.
- Helpen organiseren van capaciteit: voor de uitvoering van het groen-blauw raamwerk is capaciteit nodig bij gemeenten. Deze brengen we in kaart en we helpen gemeenten met het organiseren hiervan en het zoeken naar financiering hiervoor.
- Lobby en organiseren financiering. Provincie Gelderland en het Rijk zijn al belangrijke partners in de uitvoering van onze activiteiten, we blijven actief werken aan het realiseren van samenwerking, delen van kennis en verwerven van financiering. Op Europees vlak verkennen we de mogelijkheden voor het verkrijgen van financiering voor de uitvoering en het delen van kennis.

Speerpunt recreatie en toerisme

- Voorbereiden van ruimtelijke keuzes om recreatie en bezoekers beter te spreiden over de regio. Waar we op veel onderwerpen de afgelopen jaren al een mooie basis hebben gelegd en ons nu op uitvoering kunnen richten, geldt dat niet voor de spreiding van recreatie. We moeten op basis van het Groen-blauw raamwerk en het toeristisch-recreatieve aanbod in de regio nadenken over hoe spreiding van recreatie en toerisme over de regio kan worden gestimuleerd. Een belangrijk vraag hierbij is hoe recreatie en toerisme goed kan samengaan met andere functies, zoals natuur, landschap en landbouw. Samen met de opgave Verbonden regio kijken we hoe hubs en toeristische overstappunten hier een rol in kunnen spelen. In 2024 maken we hiermee een start, maar wij zullen dit verder moeten uitwerken en verfijnen in 2025 en daarna.
- Uitwerken van de verhaallijnen WO II, Leven met het water en Romeinen. In 2024 maken we een ambitiesdocument en uitvoeringsplan verhaallijnen. Vanaf 2025 gaan we werken aan de uitvoering van dit plan. Het (helpen) uitvoeren van het Masterplan Romeinen verleden maakt hier in ieder geval onderdeel van uit.
- Fiets- en wandelrouten netwerk verder uitbreiden en beleving toevoegen. In samenwerking met de opgave Verbonden regio werken we aan de verdere uitbreiding van fiets- en wandelrouten netwerken door bijvoorbeeld toeristische overstappunten (TOPs) te realiseren. Het beheer en onderhoud van de routenetwerken maakt vooralsnog geen onderdeel uit van de bijdrage en rol van de GMR. We zijn wel betrokken bij het nadenken en besluiten over de manier waarop dit wordt georganiseerd. Mocht in 2024 blijken dat we ook een rol hebben in beheer en onderhoud, dan doen we hiervoor een voorstel aan gemeenten inclusief de benodigde randvoorwaarden in capaciteit en geld.
- Profileren bezoekersmogelijkheden in de regio. We gaan samen met onder andere Toerisme Veluwe Arnhem Nijmegen (TVAN) de verschillende recreatie- en bezoekersmogelijkheden in de regio goed en in balans op de kaart zetten en profileren. We doen dit vanuit de uitgangspunten van de samenwerkende gemeenten waar de drie verhaallijnen onderdeel van zijn.

Speerpunt cultuur

- Uitvoeringsplan transformatievoorstel cultuur. We richten ons op het afronden van de uitvoering van het uitvoeringsplan. Daarnaast zorgen we dat de resultaten van dit uitvoeringsplan een plek krijgen binnen de bestaande organisaties en initiatieven. We doen dit samen met de provincie. Het gaat hier om het borgen van de resultaten van vier van de vijf hoofdlijnen van het uitvoeringsplan: innovatie in de culturele sector, cultuureducatie, opleiding professionals in de kunst en versterken ondersteuning amateurkunst en vrijwilligers. De hoofdlijn versterken verhaallijn Romeinen, wordt geborgd in het uitwerken van de drie verhaallijnen (zie speerpunt recreatie en toerisme).
- Verkenning Nijmegen culturele hoofdstad. Nijmegen verkent of zij een bod wil doen voor culturele hoofdstad 2033. We hebben afgesproken samen op te trekken in die verkenning en een eventueel vervolg daar op. We richten ons hierbij op het ontwikkelen van een bod dat bijdraagt aan onze regionale opgaven en vraagstukken in brede zin (dus niet alleen cultuur).

5. Verbonden regio

TOELICHTING OP DE OPGAVE

Deze opgave gaat over duurzame bereikbaarheid van onze regio. De verstedelijkingsopgave in de regio is groot. 60.000 extra woningen en extra werklocaties zijn nodig tot 2040. De mobiliteitsdruk gaat toenemen. Uitgaande van het huidige mobiliteitsgedrag ontstaan door 60.000 extra woningen alleen al circa 300.000 extra dagelijkse autoritten. Zonder extra investeringen zijn de nieuwe woningen letterlijk en figuurlijk onbereikbaar. De locatie waar we bouwen maakt voor mobiliteit veel uit. De regio kiest dan ook bewust om de extra benodigde woningen zo veel als mogelijk te bouwen in bestaand stedelijk gebied rondom OV-knooppunten. Dit leidt niet alleen tot minder autoritten, maar geeft ook een mobiliteitstransitie naar meer openbaar vervoer, meer fietsgebruik en meer verplaatsingen te voet.

In het landelijk gebied stijgt het autogebruik en is alternatief vervoer te beperkt aanwezig. Alternatieven voor autovervoer zijn nodig in het landelijk gebied om het gebied voor iedereen duurzaam bereikbaar te houden.

Het beter op elkaar laten aansluiten van verschillende modaliteiten is noodzakelijk voor de mobiliteitstransitie en de bereikbaarheid van de regio. Regionale samenwerking is hiervoor een voorwaarde. De mobiliteitstransitie geldt niet alleen voor de toekomstige inwoners. Ook de bestaande inwoners in de regio krijgen hiermee te maken. De transitie vraagt investeringen in onze infrastructuur en gedragsverandering van onze bewoners. Onze ambitie is duurzame bereikbaarheid voor burgers en bedrijfsleven.

Vanuit het klimaatakkoord zijn tussen Rijk en regio afspraken gemaakt om integrale duurzame mobiliteitsmaatregelen uit te werken. Voor het verminderen van de CO₂-uitstoot zijn concrete doelen afgesproken: 49% CO₂-reductie in 2030 (ten opzichte van 1990) en nagenoeg geen CO₂-uitstoot meer in 2050. Deze doelen zijn breed omarmd en vergen flinke ingrepen, niet in de laatste plaats in onze mobiliteit. Immers ruim 25% van de CO₂-uitstoot komt door onze mobiliteit. Om de afgesproken CO₂-reductie te behalen zijn duurzame mobiliteitsmaatregelen nodig. In 2024 hebben we hiervoor de koers en ambities uitgewerkt in een Regio Mobiliteitsprogramma (RMP). In de periode 2025-2028 maken we samen met de gemeenten en onze partners afspraken over de verdere implementatie van het RMP. Wij zullen hierbij onderzoeken of een eventueel regionaal mobiliteitsfonds van toegevoegde waarde kan zijn en wat de daarbij behorende consequenties zijn.

Vanuit Europa gezien vormt de GMR een strategische knooppunt van transportcorridors. In Den Haag worden plannen ontwikkeld voor lange termijn-oplossingen voor extra capaciteit voor goederenvervoer via weg, water en spoor in Oost-Nederland. De GMR heeft hierin geografisch gezien een strategische schakelrol. Deze goederencorridors concurreren in ruimte met andere opgaven in onze regio zoals de woningbouwopgave. Een verwachte toename in goederenvervoer zal ook impact hebben op de bereikbaarheid en leefbaarheid in de regio zelf, en kan een toenemend gevoel van onveiligheid, overlast en/of gezondheidsproblemen voor onze inwoners betekenen.

ONZE DOELEN

- Toekomstbestendig maken van ons mobiliteitssysteem.
 - Iedere inwoner in de GMR heeft alternatieven voor de eigen auto beschikbaar binnen loopafstand (deelmobiliteit, OV) of korte fietsafstand (HOV).

- We streven naar een mobiliteitssysteem waarin het logischer en aantrekkelijker is om een bewuste keuze te maken voor een duurzame manier van reizen, dat wil zeggen: niet of op een ander tijdstip reizen, of met een duurzaam vervoersmiddel of een ketenreis met een combinatie van duurzame vervoersmiddelen.
- Onze meetbare doelstelling is om eind 2026 20.000 nieuwe 'Slimme en Schone reizigers' te krijgen ten opzichte van december 2022.
- Meer korte ritten met de fiets. In 2028 is de fiets en de e-bike het meest gekozen vervoermiddel in onze regio voor korte ritten.
- Naar nul verkeersslachtoffers via een risico-gestuurde aanpak.

ONZE ACTIVITEITEN

Voor het realiseren van onze doelen werken we met twee speerpunten.

Speerpunt voorzieningen en infrastructuur

- Uitwerken mobiliteitsafspraken met Rijk. Investerings in ons mobiliteitsnetwerk zijn noodzakelijk om de regio bereikbaar te houden. Hiervoor hebben we afspraken gemaakt met het Rijk. We zetten in op het uitwerken hiervan. De afspraken hebben betrekking op:
 - Verbreding A50
 - Realisatie doortrekking A15/verbreding A12
 - Spoor Utrecht-Arnhem-Duitse grens
 - Vrije spoor kruising Arnhem-Oost.
 - Netwerkanalyse 2030-2040 Foodvalley/GMR.
 - RegioExpress: sneltrein op spoor Arnhem-Doetinchem-Winterswijk
- Investerings in spoor. Op het spoor is en wordt fors geïnvesteerd. Realisatie Programma Hoogfrequent Spoor (PHS), aanpak Station Nijmegen en elektrificatie van de Maaslijn. De frequentieverhoging van de sprinter tussen Nijmegen-Wijchen-Oss-Den Bosch, het verbeteren van de spoorlijn Tiel-Arnhem en het versnellen van de IJssellijn zijn voor ons belangrijke wensen. Het knelpunt brug Ravenstein en de overwegveiligheid zijn hierbij aandachtspunten. Ook de discussie over de noordtak van de Betuwelijn speelt. Door deel te nemen aan alle (ambtelijk en bestuurlijk) relevante overleggen over goederenvervoer zorgen we ervoor dat de belangen van de regio worden bewaakt.
- Gebiedsaanpakken. In 2024 hebben we toegewerkt naar een gericht maatregelenpakket voor drie gebiedsaanpakken: A325 corridor, Zuid- en Westflank Nijmegen en Oostflank Arnhem. Hierbij is een directe koppeling gelegd met de NOVEX-uitvoeringsagenda. Dit zal in 2025 en verder worden geconcretiseerd.
- Agenderen mobiliteitsprojecten op en rondom Rijkswegen. Naast de projecten waarover afspraken zijn gemaakt, hebben we drie projecten gedefinieerd die we op de agenda willen zetten, te weten:
 - rondom de A50 aandacht voor het onderliggend wegennet en de bijbehorende mobiliteitstransitie.
 - mobiliteitspluspakket bovenop de bestaande plannen van de A15/A12. Een eerste aanzet hiertoe is in 2024 voorbereid.
 - pré-verkenning naar de knelpunten rondom de A73.
- Actieve mobiliteit als speerpunt in transitie naar meer duurzame mobiliteit. In de GMR is actieve mobiliteit (lopen en fiets) speerpunt in de transitie naar meer duurzame mobiliteit. In de regio zijn veel autoritten korter dan 7,5 kilometer, een afstand die op de fiets en zeker op de e-bike voor veel inwoners, werknemers en bezoekers goed te doen is. Het stimuleren van de overstap van auto naar fiets op deze ritten vraagt om een breed pakket aan maatregelen. De GMR is hier aanjager van en richt zich met name op projecten die gemeentegrenzen overschrijden. We

Commentaar [Dv1]: Punt 1,3,en 4 in dit speerpunt sluiten niet goed aan bij de doelen zoals hierboven staan. Er is geen doel opgenomen over meer ruimte voor automobility, terwijl deze daar wel over gaan.

blijven inzetten op het doorontwikkelen en verbeteren van ons doorfietsroutenetwerk.

Actiepunten hierbij zijn: uitbouwen van het netwerk, betere feeding naar de woongebieden en naar OV-knooppunten met goede fietsparkeermogelijkheden, integreren van recreatieve fietsroutes in het doorfietsnetwerk, gerichte ingrepen om de verkeersveiligheid te waarborgen.

- Regionaal mobiliteitsnetwerk. Goede bereikbaarheid vraagt om het optimaal benutten van verschillende modaliteiten. Technologische ontwikkelingen maken het reizigers steeds makkelijker om goed geïnformeerd voor de handigste vervoerwijze te kiezen. Dit betekent dat de verknoping van de mobiliteitsnetwerken aandacht behoeft. Ook hubs en deelmobiliteit zijn hier onderdeel van, bijvoorbeeld via buurt- en stadrandhubs met overstapmogelijkheden op deelmobiliteit (deelfiets, deelauto). Onze rol is zowel inspireren als afstemmen. Het gaat daarbij niet alleen om fysieke investeringen in bijvoorbeeld fietspaden, OV en hubs. Het gaat ook om aanvullende (flankerende) mobiliteitsmaatregelen zoals parkeernormen en deelmobiliteit, verlagen snelheid, stringenter parkeerbeleid, verminderen rijstroken en zero-emissiezones.
- Belangenbehartiging openbaar vervoer. De GMR is niet zelf opdrachtgever van het openbaar vervoer. We zijn de vertolker van het regionale belang voor het openbaar vervoer namens de samenwerkende gemeenten. Of het nu gaat om versterking van het HOV-netwerk, de realisatie van stadsrandhubs, de lobby voor behoud van OV-aanbod, de wens tot integratie van het doelgroepenvervoer of de opstart van deelmobiliteit.
- Verkeersveiligheidsbeleid. De daling van het aantal verkeersdoden stagneert, terwijl het aantal verkeersgewonden toeneemt. De gemeenten in de regio hebben ieder hun eigen verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van verkeersveiligheidsbeleid. Wij spelen een stimulerende en ondersteunende rol, door samen met de gemeenten toe te werken naar een integraal en uniform verkeersveiligheidsbeleid. De risico gestuurde aanpak vormt de kern van onze aanpak.

Speerpunt duurzame mobiliteit en gedrag

- Programma Slim & schoon onderweg. Dit programma gaat om het stimuleren van duurzaam en slim reisgedrag. De maatregelen uit het programma helpen bewoners, forensen, bezoekers en (logistieke) ondernemers bewust te kiezen. Een gedragsaanpak op mobiliteit vergt een lange adem. We willen daarom in de periode 2025-2028 vasthouden aan de focus van de aanpak. De scherpere CO₂-regels maakt onze gedragsaanpak voor mobiliteit steeds minder vrijblijvend. Landelijk worden werkgevers verplicht onderzoek te doen naar de eigen CO₂-prestaties en deze te reduceren. De werkgeversaanpak in het programma speelt hierop in.
- Efficiënt gebruik beschikbare infrastructuur. We gaan maatregelen ontwikkelen die een efficiënt gebruik van de beschikbare infrastructuur stimuleren. We gebruiken hierbij technologie en werken datagedreven. De regio heeft een coördinerende rol. Vanwege beperkte capaciteit bij gemeenten kan de regio de gemeenten ook helpen met capaciteit of met praktische hulp, bijvoorbeeld via een toolbox. De regio deelt kennis over succesvolle aanpakken en kansen voor opschalen met partners. Bij efficiënt gebruik van infrastructuur hoort ook veilig gebruik. We stimuleren verkeersveiligheid door gerichte verkeerseducatie en gedragscampagnes.
- Duurzame logistiek. Logistiek is een belangrijk onderdeel om CO₂ in mobiliteit te reduceren. Samen met de opgaven Productieve en Circulaire regio zetten we in op: versnellen realisatie laadinfrastructuur, versterken multimodaliteit, signaleren externe ontwikkelingen en ruimtelijke inpassing logistieke hubs en bouwlogistiek.
- Vanuit de opgave Verbonden regio werken we gericht aan drie opdrachten.
 - Versnelde uitrol laadinfrastructuur. Wij willen een brug slaan tussen de centrale aanpak vanuit het landsdeel Oost (NAL-Oost) en de regiogemeenten. Via kennisdeling en pilotprojecten stimuleren we een tijdige realisatie van voldoende laadinfrastructuur beschikken voor personenvervoer, logistiek en OV.

- Versterken en verschonen multimodaliteit. We werken als 'bovengemiddeld knooppunt' samen met het ministerie van IenW via het MIRT-Programma Topcorridors, waarbij slim en schoon voor ons als regio centraal staat. De projecten met het Rijk zorgen ervoor dat we de meest duurzame schakel in het Europese TEN-T corridor-netwerk worden en dat de bereikbaarheid in de regio niet verder onder druk komt te staan als gevolg van toenemend internationaal goederenvervoer. We willen meer duurzame logistiek met een groter aandeel binnenvaart en spoor. Hierdoor realiseren we een lagere CO₂-uitstoot, verbeterde luchtkwaliteit en minder congestie op de weg. Het verknopen van de verschillende modaliteiten is hiervoor noodzakelijk. De aanpak vanuit de GMR focust op het versterken van de samenwerking tussen binnenhavens, het stimuleren van een 'modal shift' bij het bedrijfsleven naar water en spoor en het verduurzamen van de binnenvaart.
- Signaleren externe ontwikkelingen. We zijn de vertolker van het regionale belang bij landelijke goederenvervoer-vraagstukken zoals bijvoorbeeld Goederen corridor Noordoost Europa (GNOE). We streven daarbij naar betrouwbare, robuuste, duurzame en veilige goederenvervoercorridors en het voorkomen van conflicten met onze woningbouwlocaties en andere regionale afspraken.

6. Circulaire regio

TOELICHTING OP DE OPGAVE

Deze opgave gaat over het zuiniger en slimmer omgaan met energie, grondstoffen en producten. Hoe kunnen we onze ecologische voetafdruk zo klein mogelijk maken en in balans houden met de andere opgaven die we als regio nastreven, zoals het creëren van voldoende woonruimte, werkgelegenheid en recreatievoorzieningen?

Circulaire economie is een transitievraagstuk waar de hele samenleving mee te maken heeft. We willen we verspilling voorkomen, anders ontwerpen, productlevensduur verlengen en producten leasen, hergebruiken en recyclen. Dit is hard nodig, want er raken nog veel grondstoffen verloren omdat ze bij voorbeeld worden verbrand. In Nederland vond in 2023 al op 12 april de zogenaamde Earth Overshoot Day plaats, de dag waarop Nederland de biocapaciteit heeft gebruikt die voor een jaar beschikbaar is. De GMR wil voorsorteren op een toekomst waarin materialen en grondstoffen steeds schaarser worden en wil anticiperen op Rijks- en overheidsbeleid zoals het Nationaal Programma Circulaire Economie.

Circulariteit, klimaat en energie worden in landelijk en Europees beleid steeds meer geïntegreerd benaderd, onder meer omdat circulariteit nodig is om klimaatdoelen te halen maar ook omdat het verstandig is om de energietransitie zo circulair mogelijk te laten verlopen, omdat materialen en grondstoffen schaarser worden. We hebben de ambitie om uit te groeien tot circulaire topregio, nationaal en internationaal bekend om inspirerende circulaire initiatieven en projecten. We willen dat gemeenten, bedrijven en inwoners weten dat de GMR een circulaire topregio zijn en hier trots op zijn. En dat bezoekers vanuit andere landen en regio's zich door onze regio inspireren. Onze focus ligt bij het circulair ontwikkelen van de bouwketen, de grond-, weg- en waterbouwsector (gww) en een aantal productie-/reststoffenketens waar we als gezamenlijke overheden verschil kunnen maken. Onze gezamenlijke inkoopkracht weten we goed te benutten om de circulaire transitie in onze regio te versnellen.

Deze opgave draagt ook bij aan het slimmer omgaan met de gevolgen van klimaatverandering door klimaatadaptatie. Onderwijsinstellingen en bedrijven in onze regio en daarbuiten bouwen veel kennis op over thema's als hitte, droogte en extreme regenval. Die kennis kunnen we breed toepassen bij projecten in onze gemeenten. Zo leren we om klimaatbestendig te bouwen, vergroenen we stad en dorp, weten we beter om te gaan met wateroverlast, hitte en droogte en gaan we steeds slimmer om met het opvangen, vasthouden en hergebruiken van water.

Het realiseren van de klimaatdoelen van Parijs (2015) is nodig om verdere opwarming van de aarde en de gevolgen daarvan te voorkomen. In het Klimaatakkoord (2019) is het doel vastgelegd om de uitstoot van broeikasgassen met 49% te verminderen in 2030 en met 95-100% in 2050. We stappen daarom over van fossiele op duurzame energiebronnen zoals zon en wind. In onze Regionale Energiestrategie (RES) hebben we onze ambities en aanpak uitgewerkt. Tegelijkertijd staat ons energiesysteem onder grote druk door de toegenomen vraag naar elektriciteit. Nieuwe en bestaande woonwijken en bedrijven, duurzame mobiliteit en ook duurzame opwek van energie doen de behoefte aan elektriciteit enorm stijgen.

ONZE DOELEN

- De GMR staat nationaal en internationaal bekend als circulaire topregio.
- Gemeenten kopen circulair in en gemeentelijke opdrachten worden circulair aanbesteed.
- In 2030 is de bouwsector in onze regio minstens 50% circulair en 100% in 2050, deze ambitie is vastgelegd in de Woondeal 2.0.
- De regio is sterk in het ontwikkelen en uitvoeren van maatregelen om klimaatbestendig te worden.
- Bedrijven, inwoners en gemeenten gebruiken minder fossiele energie.
- In 2030 is de opwek van 1,62 Twh duurzame elektriciteit in onze regio gerealiseerd.
- Ons energiesysteem is stabiel en er is er weer voldoende ruimte voor nieuwe aansluitingen.

Commentaar [Dv2]: Is je doel sterk zijn in maatregelen, of is je doel om meer klimaatbestendig te zijn? Zie ook formulering van doel bij Ontspannen regio.

ONZE ACTIVITEITEN

Voor het realiseren van bovenstaande doelen, gaan we op meerdere manieren aan de slag. We hebben onze activiteiten geordend naar vier speerpunten.

Speerpunt grondstoffen en ketens

Onder dit speerpunten vallen activiteiten die bijdragen aan het worden van een circulaire topregio. En natuurlijk hoort hierbij dat we als overheden dan zelf het goede voorbeeld geven en circulair inkopen.

- Circulaire projecten stimuleren en uitdragen. We zorgen samen met onze partners voor een omgeving waarin circulaire projecten tot bloei kunnen komen. We participeren in een aantal nationale en internationale bijeenkomsten. Deze selecteren op basis van waar we echt een meerwaarde kunnen leveren door ons verhaal te laten vertellen door onze (bestuurlijke) boegbeelden en/of kunnen leren van andere circulaire koplopers. We benutten de Regio Deal om de circulaire netwerken van bedrijven, kennisinstellingen en gemeenten rondom Arnhem en Nijmegen nog steviger met elkaar te verbinden.
- Circulair inkopen door gemeenten. Als circulaire topregio willen we zoveel mogelijk circulair in kopen. Hierdoor wordt daarmee de vraag naar circulaire producten en diensten aangewakkerd. We ondersteunen de regiogemeenten bij het uitwisselen van kennis en ervaring. We brengen de voltooide circulaire inkoopprojecten in beeld om andere gemeenten te inspireren. We stimuleren en faciliteren dat de circulaire economie en circulaire inkopen in het gemeentebestuur wordt verankerd. Indien gemeenten hiervoor het Manifest MVOI als middel willen gebruiken ondersteunen we hen daarbij.
- Grondstoffen- productieketens sluiten. We streven ernaar om elk jaar een of twee grondstoffenketens (regionaal) sluitend te maken. Ook streven we naar een regionaal ecosysteem waarin hergebruik van grondstoffen en materialen steeds verder toeneemt. Grondstoffen- en materialenhubs kunnen hieraan bijdragen. We blijven ons hierbij focussen op grondstoffen en ketens waar we vanuit onze regio een verschil mee kunnen maken, zoals bijvoorbeeld luiers, incontinentiemateriaal, zorgafval, zonnepanelen, voedsel en textiel. We proberen hierin verbindingen tot stand te brengen om innovaties en samenwerking binnen ketens te versnellen. We werken intensief samen met de opgave Productieve regio om bedrijven en bedrijventerreinen te helpen om zich circulair door te ontwikkelen.

Speerpunt circulaire bouw en infra

Eind 2023 is aandeel circulair bouwen 10%. We weten echter dat bij projecten waarvan nu de voorbereiding start 50% technisch goed mogelijk is. 50% in 2030 is dus ondanks het huidige lage percentage realistisch haalbaar. Ons eerder gehanteerde regionale doel van 25% circulair in 2025

lijkt niet meer haalbaar, aangezien deze projecten al in voorbereiding zijn. Het is belangrijk dat direct bij de start van de voorbereiding van een project circulariteit op de agenda staat. Om dit te stimuleren blijven we het gebruik van de Impactladder voor Conceptuele (industriële) en Circulaire Bouw stimuleren.

Programma Conceptueel Circulair Bouwen 2023-2030 (CCB). Dit programma is onderdeel is van de Regio Deal. Het programma CCB loopt tot 2030. Financiering via de Regio Deal is tot en met 2026. Voor de jaren daarna is andere financiering nodig. Ook werken we aan het project Circulair opdrachtgeverschap GWW. Dit project loopt tot en met 2025, met financiering via de Regio Deal. We geven dit project na 2025 een passend vervolg met mogelijk co-financiering vanuit de Regio Deal. Via het programma en project richten we ons op de zaken die gemeenten moeilijk alleen kunnen en zaken die gemeenten direct werk uit handen nemen.

- Terugdringen materiaalgebruik. We focussen op het terugdringen van het gebruik van bouwmaterialen van primaire abiotische grondstoffen. We stimuleren daarom het produceren, verwerken en toepassen van biobased bouwmaterialen. Voor het stimuleren van meer hergebruik van bouwmaterialen faciliteren we eenvoudige en effectieve methoden en systemen voor het matchen van vraag en aanbod voor alle spelers in de bouwketen.
- Regiobreed beleid circulair bouwen. We richten ons ook op eenduidig en consistent regiobreed beleid voor circulair bouwen en een circulaire bouwconomie. Dat betekent dat ambities en werkwijzen van opdrachtgevende partijen duidelijk en voorspelbaar worden gemaakt.
- Inkoopstandaarden. Op het gebied van inkoop en aanbesteding ontwikkelen we consequente minimale standaarden die voorspelbaar stapsgewijs omhooggaan, samen en goed afgestemd met andere duurzaamheidsambities zoals energieneutraal bouwen, klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen.
- Kennisdelen. Om meer en sneller circulair te kunnen bouwen moet kennis over circulariteit breed aanwezig zijn bij alle gemeenten en andere stakeholders. We organiseren en faciliteren dat bij alle stakeholders door kennis te verspreiden, te zorgen voor normering en het ambtelijk bedrijf te ondersteunen. We werken hierbij doelgericht samen met bedrijven en andere stakeholders.

Speerpunt water en klimaatadaptatie

Als regio streven we ernaar dat we steeds beter worden in het opvangen, vasthouden en hergebruiken van water. We willen maatregelen nemen om goed om te gaan met wateroverlast, droogte en/of hittestress. We zetten ons in om bebouwd gebied in stad en dorp verder te vergroenen, en we leren steeds beter klimaatbestendig en watervriendelijk te bouwen. Dit doen we in samenhang met de opgaven Ontspannen regio die vooral zich richt op de ruimtelijke aspecten van klimaatadaptatie en Productieve regio die zich richt op klimaatadaptatieve werklocaties.

- Afstemming tussen opgaven. Veel partijen zoals provincie, waterschappen, gemeenten en de Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie-regio's (RAS-regio's) werken intensief aan klimaatadaptatieve plannen. De GMR is actief in de afstemming met al deze partijen.
- Landelijke maatlat klimaatadaptief bouwen. We ondersteunen het gebruik van deze maatlat. Het is de bedoeling dat alle gemeenten hiermee gaan werken.
- Samenwerking en kennisontwikkeling. We dragen bij aan drie projecten in de Regio Deal Arnhem Nijmegen.
 - Built4Heath, op testlocaties worden de gezondheidseffecten van hittestress gemeten
 - Soil Valley, een sterk consortium met bedrijven, MBO, HBO en WO doet metingen op de stuwwal (Berg en Dal) en in rivierklei (Duivens Broek)
 - Lifeport Cool lab, op zes testlocaties worden plannen voor vergroening uitgewerkt.Hiermee ontwikkelen we en ontsluiten we de benodigde kennis. Dat doen we samen met TEB, KIEMT en RvN@ met leerprojecten en daarbij betrekken we regionale kennisinstellingen WUR,

HVHL, RU, HAN, ROC's en RadboudUMC. We delen de beschikbare kennis en kunde binnen de gehele GMR. We organiseren kennissessies en ontwikkelen een toolbox water en klimaatadaptatie. Hierbij stimuleren we gemeenten om de landelijke methodiek Menukaart Hitte in de gebouwde omgeving toe te passen, die uitgaat van gebied, gebouw en gebruiker.

- Klimaatadaptatie op werklocaties. In samenwerking met de opgave Productieve regio dragen we met kennis en kunde bij aan de uitdaging om werklocaties te vergroenen en daarmee klimaatadaptatie te maken.
- Verwerven en benutten landelijke en Europese middelen. We zijn aangesloten op provinciale, landelijke en Europese netwerken om de mogelijkheden voor (inter-)nationale financiering te benutten.

Speerpunt energietransitie

- Regionale Energiestrategie (RES). De uitvoering van de RES 1.0 continueren we. We ondersteunen en faciliteren gemeenten in het realiseren van de afspraken uit het bod van de RES 1.0. We richten ons op het helpen van gemeenten bij het realiseren van projecten voor duurzame opwek van elektriciteit, op de ondersteuning van gemeenten bij warmtetransitieprojecten en op energiebesparing. We bereiden ons voor op een nieuw bod 2030 en verder. We werken de regionale warmtestructuur met bronnenstrategie verder uit. We doen dit in samenhang met de gemeentelijke warmteprogramma's.
- Energiesysteem. We werken aan oplossingen om netcongestie te beperken door regionaal te programmeren en samen met partners als Liander en Tennet tot de juiste investeringen en oplossingen te komen. Dit doen we in samenwerking met de opgaven Groene Groei, Verbonden regio en Productieve regio. Gemeenten ondersteunen we in het maken van de juiste keuzes als het gaat om nieuwe aansluitingen op het energienetwerk. Ook blijft innovatie van belang, wij faciliteren dit als regio, denk aan opslagmogelijkheden van energie, zoals de toepassing van waterstof. We stimuleren de ontwikkeling van smart energy hubs en nieuwe duurzame energiedragers. Connectr speelt een belangrijke rol in dit speelveld.
- Verduurzaming gemeentelijk energieverbruik. Het elektriciteitsverbruik van gemeenten is al volledig vergoend. We helpen gemeenten om het gebruik van fossiele brandstoffen (met name gas) voor het gemeentelijk vastgoed steeds verder uit te faseren.
- CO₂-beprijzing. We werken in internationaal verband aan het verder uitwerken van CO₂-beprijzing als instrument voor gemeenten (gekoppeld aan het vierjarige Europese project Decarb Pro).
- Regionaal Expertiseteam Energie (REE). In 2023 hebben we als regio het initiatief genomen om het REE op te richten. Met steun van de provincie Gelderland richt dit onafhankelijke team zich op het ondersteunen van bedrijven om hun energievraag te verduurzamen. We blijven gemeenten ondersteunen om slim gebruik te maken van de diensten van het REE.
- Verslimmen aanpak laadinfrastructuur. In samenwerking met de gemeenten en andere lokale stakeholders ondersteunen we laadmogelijkheden op kansrijke plekken in de regio. Laadinfrastructuur is noodzakelijk voor de transitie naar Zero Emissie (ZE) voertuigen. Netcongestie vertraagt deze transitie. Logistieke kavels op bedrijventerreinen zijn mogelijk kansrijk voor (tijdelijke) decentrale energiesystemen en collectieve voorzieningen. Met de regionale kennis en kunde via het REE en de logistiek makelaars uit het programma Slim & schoon onderweg (onderdeel van de opgave Verbonden regio) wordt door de GMR een brug geslagen tussen een landelijke aanpak via het landsdeel Oost en onze regiogemeenten.
- Monitoring. We monitoren de resultaten van onze inspanningen voor CO₂-reductie. Hierbij gebruiken we zoveel mogelijk bestaande data.
- Kennisdelen. We delen kennis op het gebied van o.a. aardgasvrije wijken, duurzame opwek, expertisecentra en energieloketten.